

БАНКРУТСТВО ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ДОСВІД ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**BANKRUPTCY OF NATURAL PERSONS: EXPERIENCE OF THE STATES OF THE EUROPEAN UNION****Колос Ю.В., аспірант кафедри права***Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»*

Стаття присвячена порівняльному аналізу законодавства Німеччини, Іспанії та Естонії у контексті уніфікації законодавства Європейського Союзу та можливих напрямків подальшого удосконалення законодавства України про неплатоспроможність фізичних осіб. Законодавство Європейського Союзу запроваджує мінімальні стандарти правового регулювання банкрутства фізичних осіб, у той час як національне законодавство держав членів демонструє суттєві особливості у регулюванні окремих питань цієї процедури. У статті розглянуто основні моделі правового регулювання банкрутства фізичних осіб, умови та порядок порушення провадження у справі, основні судові та позасудові процедури банкрутства фізичних осіб та ключові принципи банкрутства у Німеччині, Іспанії та Естонії. Законодавство вказаних європейських держав щодо банкрутства фізичних осіб поширюється як на фізичних осіб-споживачів, так і на фізичних осіб-підприємців. В окремих випадках допускається відкриття провадження про банкрутство щодо спадщини померлого або майна подружжя. Суттєвими відмінностями законодавства про банкрутство Німеччині, Іспанії та Естонії є вимоги, які ставляться до боржника, який бажає домогтися реструктуризації або списання боргу. Ключовою вимогою до боржника у такій ситуації є максимальна відкритість суду та кредиторам щодо власних активів і доходів, вжиття всіх можливих заходів для працевлаштування або отримання доходів від інших видів діяльності та вжиття усіх можливостей для хоча б часткового погашення проблемних боргів. Позитивним досвідом для України може бути імплементація принципу добросовісності боржника через покладення на нього специфічних обов'язків щодо безумовного розкриття інформації та сприяння кредиторам та суду, а також запровадження та розвиток досудових процедур врегулювання проблемних боргів фізичних осіб.

Ключові слова: неплатоспроможність фізичних осіб, банкрутство фізичних осіб, законодавство ЄС, проблемна заборгованість, реструктуризація боргу, Німеччина, Іспанія, Естонія.

The article is devoted to a comparative analysis of the legislation of Germany, Spain, and Estonia in the context of unification of the European Union legislation and possible areas for further improvement of Ukrainian legislation on insolvency of natural persons. The European Union legislation introduces minimum standards of legal regulation of bankruptcy of natural persons, while the national legislation of the Member States demonstrates significant peculiarities in the regulation of certain issues of this procedure. The article examines the main models of legal regulation of bankruptcy of natural persons, the conditions and procedure for initiating proceedings, main judicial and out-of-court bankruptcy procedures for natural persons, and key bankruptcy principles in Germany, Spain, and Estonia. The bankruptcy laws of these European countries apply to both individual consumers and individual entrepreneurs. In certain cases, bankruptcy proceedings may be initiated in respect of the deceased's estate or spousal property. Significant differences between the bankruptcy laws of Germany, Spain, and Estonia are the requirements for a debtor seeking to restructure or write off a debt. The key requirement for a debtor in such a situation is to be as open as possible to the court and creditors about its assets and income, to take all possible measures to find employment or generate income from other activities, and to use all means to at least partially repay its bad debts. A positive experience for Ukraine may be the implementation of the principle of good faith of the debtor through the imposition of specific obligations on the debtor to unconditionally disclose information and assist creditors and the court, as well as the introduction and development of pre-trial procedures for the settlement of bad debts of natural persons.

Key words: insolvency of natural persons, bankruptcy of natural persons, legislation of the EU, bad debts, restructuring of the debt, Germany, Spain, Estonia.

Проголошений у Конституції України вектор європейської та євро-атлантичної інтеграції, серед іншого, передбачає адаптацію законодавства України до стандартів Європейського Союзу. У 2018 році Україна реалізувала масштабну реформу законодавства про банкрутство, прийнявши Кодекс України з процедур банкрутства та вперше запровадивши на законодавчому рівні правове регулювання судової процедури неплатоспроможності фізичної особи. Це стало важливим кроком назустріч європейським принципам правового регулювання неплатоспроможності. Разом з тим, досвід держав Європейського Союзу, які мають значно більше досвіду у врегулюванні проблем боргів приватних осіб, має бути використаний нашою державою для подальшого вдосконалення власних судових процедур банкрутства і неплатоспроможності.

Законодавство держав-членів ЄС щодо регулювання процедури банкрутства (неплатоспроможності) фізичної особи має суттєві відмінності. Фактично кожна з 27 держав-членів має свої особливості у врегулюванні питань банкрутства, що в цілому негативно впливає на спільний ринок капіталу ЄС і створює перешкоди для нових інвестицій.

З метою гармонізації законодавства держав-членів про банкрутство фізичних осіб органами ЄС прийнято ряд директив, які, серед іншого, зобов'язують національні уряди реформувати та підвищити ефективність процедур банкрутства фізичних осіб, встановлюючи обов'язкові мінімальні стандарти правового регулювання.

Ще 29 травня 2000 року Європейська Рада прийняла Регламент № 1346/2000 про провадження у справах про неплатоспроможність, який був змінений 20 травня 2015 року чинним на сьогодні Регламентом № 2015/848 про провадження у справах про неплатоспроможність, затвердженим Європейським Парламентом та Радою [1].

20 червня 2019 року було здійснено черговий крок у реформуванні і уніфікації законодавства про неплатоспроможність держав Європейського Союзу шляхом прийняття Європейським Парламентом та Радою Директиви ЄС № 2019/1023 про засади превентивної реструктуризації, про погашення боргів та позбавлення прав, а також заходів щодо підвищення ефективності процедур щодо реструктуризації, банкрутства та погашення боргів [2].

Підходи Європейських держав стосовно врегулювання проблемної заборгованості фізичних осіб можна звести до трьох базових моделей:

1) модель «Банкрутство» – усі активи боржника продаються, а отримані кошти розподіляються між кредиторами у встановленій законодавством послідовності;

2) модель «Реструктуризація боргу» – боржник зобов'язується виконувати план реструктуризації боргу, який не передбачає обов'язкового продажу усіх наявних активів боржника для погашення боргів;

3) «Позасудова модель» – боржник та кредитори самостійно, без участі суду або інших державних органів, укладають договір про врегулювання боргу на свій розсуд [3].

Науковцями відзначається, що європейські підходи до регулювання банкрутства фізичних осіб характеризуються досить жорсткими вимогами до боржника, який має не тільки діяти добросовісно і всіляко сприяти кредиторам і суду, але й продемонструвати бажання виконувати план реструктуризації боргу і здійснити хоча б часткове фактичне погашення боргів. Лише беззаперечне виконання боржником вимог закону і кредиторів дає йому право почати життя «з нуля» і без боргів [4].

Розглянемо приклади правового регулювання банкрутства (неплатоспроможності) фізичних осіб у декількох державах ЄС.

1. ІСПАНІЯ

Процедура банкрутства юридичних та фізичних осіб в Іспанії регулюється Законом про банкрутство, який був прийнятий у 2003 році і набув чинності 01 вересня 2004 року. Впродовж 2009–2015 років цей Закон зазнав суттєвих змін та доопрацювань, оскільки мав значну кількість недоліків, які стали очевидними під час світової фінансової кризи 2008–2009 років [5, с. 8].

Законом № 25/2015 від 28 липня 2015 було запроваджено спеціальне регулювання банкрутства фізичних осіб, внаслідок чого фізичні особи-боржники отримали можливість списання непогашених боргів перед кредиторами [6].

26 вересня 2022 року набули чинності останні зміни до законодавства про банкрутство Іспанії, які мали на меті імплементувати положення Директиви ЄС про реструктуризацію і банкрутство [7].

Законодавство Іспанії про банкрутство фізичних осіб поширюється як на фізичних осіб-підприємців, так і на фізичних осіб-споживачів, які не здійснюють підприємницьку діяльність. Проведення про банкрутство може бути відкрито стосовно спадкового майна після смерті боржника. У разі неможливості обслуговувати свої поточні грошові зобов'язання або очікування такої неможливості у майбутньому, фізична особа-боржник зобов'язана звернутися до суду із заявою (поданням) про банкрутство впродовж 2 місяців з моменту, коли їй стало відомо про обставини власної неплатоспроможності. У межах вказаного строку після звернення до суду боржник має право повідомити суд про проведення переговорів з кредиторами щодо реструктуризації боргів, що має наслідком зупинення обчислення процесуального строку для звернення боржником до суду і неможливість ініціювання кредиторами виконавчих проваджень щодо майна боржника [6].

Заява (подання) про банкрутство подається до суду із пакетом документів, який включає в себе: 1) звіт про фінансову та юридичну історію; 2) інформацію про другого з подружжя і спільне майно подружжя; 3) інвентаризацію майна та прав; 4) інформацію про арешти і обтяження майна; 5) список кредиторів разом із інформацією про борги, їхній розмір та строк погашення; 6) інформація про судові процеси, їхній статус та ін. [8, ст. 6].

Боржник зобов'язаний активно співпрацювати із судом, який розглядає справу про банкрутство, та з адміністратором (*прим. – аналог арбітражного керуючого в Україні*), не лише шляхом виконання їхніх вимог, а й шляхом участі в судових засіданнях, зустрічах із адміністратором, обов'язкового надання важливої інформації. Порушення цих обов'язків розглядається як умисний проступок або умисна недбалість боржника, що має наслідком визнання неплатоспроможності такою, що сталася з вини боржника [6].

Як бачимо, у законодавстві Іспанії закладено принцип добросовісності боржника, який реалізується через повне і активне сприяння боржника у справі про банкрутство. Порушення боржником принципу добросовісності має для нього негативні наслідки, зокрема позбавляє права на реструктуризацію непогашених боргів.

За загальним правилом, у разі завершення справи про банкрутство через недостатність активів боржника для покриття його боргів, боржник залишається зобов'язаним за вимогами, які залишилися непогашеними. Кредитори за такими вимогами мають право ініціювати окремі виконавчі провадження [8, ст. 178].

У той же час, добросовісний боржник має право просити суд про затвердження розробленого боржником плану реструктуризації непогашених боргів строком максимум на 5 років за наявності таких умов: 1) неплатоспроможність боржника не визнана такою, що настала з його вини; 2) боржник не був засуджений за майновий злочин, шахрайство, фальсифікації, податкові злочини або інші фінансові злочини; 3) боржник уклав з кредиторами договір про позасудове врегулювання боргів або намагався це зробити; 4) боржник погасив, як мінімум, 25 % незабезпечених кредиторських вимог та ін. За результатами розгляду заперечень кредиторів суд виносить ухвалу (наказ) про надання права на реструктуризацію боргів, які не були погашені у процедурі банкрутства [8, ст. 178 bis].

До інших особливостей процедури банкрутства фізичної особи в Іспанії можна віднести: 1) право боржника та кредиторів врегулювати проблемну заборгованість у позасудовій процедурі шляхом укладення і виконання договору реструктуризації (якщо сума боргу не перевищує 5 мільйонів євро); 2) право на повторне відкриття протягом 5 років завершеної процедури банкрутства стосовно того ж боржника [6].

Враховуючи викладені норми, законодавство Іспанії ставить досить жорсткі вимоги до боржника, зокрема щодо порядку та умов реструктуризації боргів, що, у свою чергу, значно обмежує юридичні та правові підстави навіть для часткового списання непогашених боргів.

2. ЕСТОНІЯ

Наприкінці 2022 року в Естонії набув чинності новий Закон про неплатоспроможність фізичних осіб, який був прийнятий у червні 2022 року і замінив попередній Закон про реструктуризацію і захист від 06.12.2010, який регулював ті самі правовідносини.

Закон про банкрутство фізичних осіб поширюється на усіх громадян, незалежно від того, чи мають вони статус підприємця чи ні. Право на подання заяви про відкриття справи про банкрутство надається як боржнику, так і кредиторами. Подружжя боржників має право подати спільну заяву про банкрутство [9, ст.ст. 3, 11, 12].

До боржників-фізичних осіб в Естонії може бути застосовано декілька судових процедур: 1) провадження у справі про банкрутство (стосовно неплатоспроможних боржників); 2) провадження щодо реструктуризації боргів (стосовно боржників, які мають проблеми із платоспроможністю); 3) провадження щодо звільнення від зобов'язань (стосовно боржників, які мають проблеми із платоспроможністю). При цьому звільнення від зобов'язань може застосовуватися разом із визнання боржника банкрутом [10].

У заяві про банкрутство боржник повинен викласти обґрунтування стосовно причин власної неплатоспроможності, надати суду інформацію про власний фінансовий стан, включаючи інформацію про активи, зобов'язання, доходи та витрати [10].

У законодавстві Естонії реалізований принцип добросовісності боржника як передумова для реструктуризації боргу або звільнення від частини боргів.

Зокрема, Закон про неплатоспроможність фізичних осіб прямо покладає на боржника такі обов'язки: 1) негайно надавати суду, довіреному фахівцю (*прим. – аналог арбітражного керуючого в Україні*) та, на вимогу суду, кредиторам інформацію, якої вони потребують у зв'язку із провадженням про реструктуризацію боргу; 2) невідкладно надавати допомогу довіреному фахівцю у виконанні ним своїх обов'язків; надавати доступ до

своїх активів або демонструвати свої активи, якщо суд або довірений фахівець вважають за необхідне провести перевірку активів боржника або визначити його фінансовий стан. Окрім того, суд може вимагати від боржника дати присягу про те, що подана інформація щодо його активів, боргів, підприємницької або професійної діяльності є правдивою [9, ст.ст. 18, 23].

Суд має право відмовити у відкритті провадження щодо реструктуризації боргу або відмовити у затвердженні або зміні плану реструктуризації боргу, якщо: 1) боржник умисно або з грубої необережності подав неправдиву або неповну інформацію про власні активи, доходи, кредиторів або зобов'язання; 2) боржник порушив передбачений законом обов'язок надавати інформацію або допомогу; 3) боржник відмовився дати суду присягу стосовно правдивості поданої інформації або надати додаткову інформацію на вимогу суду; 4) боржник був засуджений за правопорушення у сфері банкрутства або за кримінальне правопорушення, яке стосується виконавчого провадження, податкового правопорушення, подання неправдивої фінансової інформації про компанію або порушення бухгалтерського обліку; 5) впродовж попередніх трьох років до дати подання заяви до суду боржник умисно або з грубої необережності надав неправдиву або неповну інформацію про власний фінансовий стан з метою отримання вигоди або інших переваг від держави, муніципального органу або утворення або ухилився від сплати податків; 6) впродовж попередніх трьох років з дня призначення довіреного фахівця боржник умисно або з грубої необережності перешкоджав задоволенню вимог кредиторами або умисно вчиняв транзакції на шкоду кредиторам, зокрема шляхом приховання чи розтрати активів [9, ст.ст. 19, 23; 11, ст.ст. 381, 381-1 КК Естонії].

Завершення справи про банкрутство боржника-фізичної особи не має наслідком автоматичне повне або часткове списання боргів. За загальним правилом кредиторські вимоги, які могли бути заявлені у процедурі банкрутства, але не були заявлені, так само заявлені кредиторські вимоги, які залишилися незадоволеними після завершення процедури банкрутства, або кредиторські вимоги, стосовно яких боржник заявив заперечення, можуть бути пред'явлені кредиторами до виконання у загальному порядку (після завершення процедури банкрутства). Разом з тим, законодавство Естонії дозволяє добросовісному боржнику звільнитися від боргів, які не були погашені в процедурі банкрутства. Для цього судом на 3 роки може бути запроваджена процедура звільнення від зобов'язань, в ході якої спочатку боржник повинен докласти усіх зусиль для погашення боргів, зокрема шляхом продажу власних активів, залучення до діяльності, яка приносить доходи. Після погашення суттєвої частини боргів суд може звільнити боржника від непогашеної частини боргів [10].

Відповідно до судової практики Верховного Суду Естонії метою процедури звільнення боржника від зобов'язань є надати йому можливість «нового економічного старту» у особливо складній фінансовій ситуації, коли боржник вжив усіх залежних від нього заходів для задоволення вимог кредиторів. Щоб мати можливість скористатися цим правом, боржник повинен взяти участь у діяльності, яка приносить доходи, або знайти таку можливість, якщо боржник досі не залучений до такої діяльності. Від боржника також вимагається не приховувати отримані активи або доходи і надавати суду або довіреному фахівцю усю необхідну інформацію про свою діяльність, доходи та активи. Верховний Суд Естонії також відзначає, що можливість звільнення від зобов'язань є правом не кожного боржника. Це означає, що суд має дискрецію щодо відкриття або відмови у відкритті цього виду судового провадження (залежно від того, чи порушував боржник інтереси кредиторів), а також суд має дискрецію сто-

совно задоволення або відмови у звільненні від зобов'язань (залежно від наявності порушень законодавства та інтересів кредиторів, зокрема щодо складення присяги перед судом або надання витребуваної судом інформації) [12].

Як бачимо, законодавство Естонії робить акцент на добросовісності боржника, покладає на нього ряд обов'язків як передумови для звільнення боржника від непогашених зобов'язань. Судова практика Верховного Суду Естонії розвиває ці принципи шляхом деталізації правових підстав для належної реалізації законодавчої процедури звільнення боржника від зобов'язань.

3. НІМЕЧЧИНА

Питання неплатоспроможності та процедури банкрутства у Федеративній Республіці Німеччина регулює Кодекс з банкрутства, який набув чинності 01 січня 1999 року. Кодекс містить не тільки процесуальні норми щодо судових процедур, а й матеріальні норми щодо наслідків відкриття провадження у справі про банкрутство. Головним завданням правового регулювання банкрутства є колективне задоволення вимог кредиторів або шляхом реалізації майна боржника і розподілу отриманих коштів, або шляхом укладення та виконання плану реструктуризації [13].

На виконання вимог Директиви ЄС № 2019/1023 Німеччина також прийняла Закон про подальший розвиток закону про реструктуризацію та банкрутство 17.12.2020, який регулює позасудові процедури врегулювання заборгованості і план реструктуризації як превентивні заходи для уникнення банкрутства [14].

Законодавство про банкрутство Німеччини застосовується до усіх фізичних осіб, зокрема споживачів, які не займаються підприємницькою діяльністю, самозайнятих осіб, майна подружжя або партнерів (у незареєстрованому шлюбі), а також майна померлої особи [15, ст. 11].

Процедура банкрутства фізичної особи передбачає такі стадії: 1) боржник повинен вжити заходів для досудового врегулювання боргу із кредиторами, зокрема шляхом укладення угоди про реструктуризацію боргу. Якщо такі спроби виявилися невдалими, то боржник звертається до суду із заявою про відкриття судової процедури банкрутства та заявою про звільнення від непогашених боргів; 2) надалі вже суд робить спробу допомогти боржнику та кредиторам домовитися про умови врегулювання боргу на основі плану реструктуризації, поданого боржником. На час перемовин питання про відкриття провадження у справі про банкрутство відкладається. Якщо боржнику та кредиторам вдається досягти згоди на основі плану реструктуризації, то цей план стає обов'язковим до виконання і погашення вимог кредиторів відбувається відповідно до умов цього плану, а заява про відкриття провадження і заява про списання непогашених боргів вважаються відхиленими; 3) у разі, якщо боржнику та кредитору не вдалося досягти згоди щодо умов реструктуризації, суд відкриває провадження у справі про банкрутство [13; 16].

До заяви про відкриття провадження у справі, яка подається боржником, повинно бути додано: 1) документ компетентної особи або агентства, який підтверджує, що боржник отримав консультацію та надав для оцінки власні доходи і фінансову інформацію, з яких випливає, що впродовж 6 місяців до дати подання заяви було вжито заходів для позасудового врегулювання боргу на підставі плану; 2) план врегулювання боргу та пояснення щодо причин відхилення плану кредиторами; 3) заява про списання непогашених боргів або заява про відмову від права на списання непогашених боргів; 4) документи про наявні доходи та активи боржника, список кредиторів та їхніх вимог, декларація боржника про повноту та правдивість наданої інформації; 5) план реструктуризації боргу. З метою спрощення процедури банкрутства фізичної особи компетентні органи Німеччини затверджують від-

повідні форми заяв, сертифікатів та списків для сторін справи про банкрутство [15, ст. 305].

У законодавстві Німеччини реалізовано принцип «zasлуженого нового старту», відповідно до якого боржник повинен бути гідним та заслужити списання частини непогашених боргів. Цей принцип реалізований у описаному вище механізмі обов'язкової досудової процедури врегулювання боргу із кредиторами та подальшої процедури врегулювання за участі суду. Тобто перед відкриттям провадження у справі боржник повинен вичерпати всі залежні від нього можливості для самостійного врегулювання боргу з кредиторами. Лише тоді він може претендувати на списання частини непогашеного боргу. Окрім того, боржник повинен проявити «належну поведінку» шляхом вжиття усіх залежних від нього заходів для працевлаштування і оплати своїх щомісячних внесків на користь кредиторів [17, с. 38].

Як і в законодавстві інших європейських держав, у Німеччині на боржника покладений обов'язок всебічного та повного сприяння суду, арбітражному керуючому, комітету кредиторів та обов'язок надання (розкриття) повної та достовірної інформації про власний фінансовий стан, активи і доходи та іншої інформації, яка необхідна у процедурі банкрутства. На вимогу суду боржник зобов'язаний скласти присягу про те, що боржник правдиво, коректно та повно розкрив усю необхідну інформацію, а також зобов'язаний утриматися від дій, які порушують покладені на нього судом та законом обов'язки [15, ст.ст. 20, 97, 98].

Процедура списання непогашених боргів передбачає: 1) призначення довіреної особи і передання їй усіх активів боржника, включаючи його щомісячні доходи; 2) продаж усіх ліквідних активів боржника та розподілення отриманих коштів на погашення кредиторських вимог; 3) списання непогашених боргів після спливу 3 років за умови добросовісності боржника і його належної поведінки [17, с. 38–39]. Суд може відмовити у списанні непогашених боргів, якщо боржник не проявив належних зусиль для працевлаштування або якщо боржник допустив інше правопорушення щодо банкрутства, зокрема вчинив дії, що протирічать його зобов'язанням або допустив бездіяльність чи недбалість, що мала наслідком неможливість задоволення вимог кредитора. Саме по собі невчасне звернення боржником до суду із заявою про банкрутство є правопорушенням [18; 15, ст. 296].

Звільнення від непогашених боргів є обов'язковим для усіх кредиторів боржник, включаючи тих, хто не заявив свої кредиторські вимоги у межах справи про банкрутство. Разом з тим, деякі види персональних боргів не підлягають списанню за законодавством Німеччини: 1) грошові вимоги, пов'язані із правопорушеннями боржника, зокрема суми, присуджені боржнику за податкові правопорушення; 2) штрафи та інші платежі, прирівняні до них;

3) безвідсоткові позики, надані боржнику на покриття витрат у справі про банкрутство [15, ст. 302–303].

Варто констатувати, що законодавство Німеччини вимагає від боржника вжиття всіх залежних від нього зусиль для позасудового врегулювання проблемної заборгованості, оскільки відкриття провадження у справі про банкрутство фізичної особи передують дві обов'язкові стадії самостійних переговорів боржника та кредиторів та переговорів сторін за участі суду. Лише у разі неуспішності таких переговорів суд відкриває провадження у справі про банкрутство. Не менш жорсткими є вимоги до боржника, який претендує на списання непогашених боргів у процедурі банкрутства: передання контролю над активами і доходами довіреній особі, продаж майна, працевлаштування, погашення частини боргів і сплив не менше 3 років.

Підсумовуючи викладене, необхідно відзначити, що держави Європейського Союзу поступово уніфікують та реформують свої національні законодавчі акти з питань банкрутства фізичних осіб. Не можливо не помітити тенденцію до законодавчого стимулювання позасудових форм врегулювання проблемних боргів в Європі, зокрема шляхом затвердження у встановленому законом порядку планів реструктуризації боргів до відкриття судом провадження у справі про банкрутство. Такий підхід пояснюється традиційним для Європи пріоритетом приватної ініціативи і диспозитивності у приватноправових відносинах та бажанням розвантажити судову систему від надмірної кількості справ про банкрутство фізичних осіб.

Позитивним прикладом для України у питанні законодавчого регулювання неплатоспроможності фізичних осіб може бути не тільки обов'язковість досудових процедур врегулювання, а також посилення принципу добросовісності боржника шляхом уточнення його процесуальних обов'язків щодо повного та всебічного сприяння суду, арбітражному керуючому та кредиторам у врегулювання проблемної заборгованості, а також надання арбітражному керуючому додаткових дієвих механізмів доступу до майна боржника та його доходів та контролю над ними впродовж судової процедури неплатоспроможності.

Варто також звернути увагу на те, що досвід європейських країн передбачає не безумовне списання проблемних боргів, які боржник не має змоги погасити на момент відкриття справи про банкрутство, а запровадження до боржника додаткових вимог, з виконанням яких він може претендувати на списання боргів, зокрема обов'язкове працевлаштування, продаж ліквідних активів, погашення значної частини боргів, повна та безумовна співпраця із судом та кредиторами, а також недопущення правопорушень у сфері фінансів та податків. У цьому контексті також впадає в око досить значний строк у декілька років, протягом яких боржник має продемонструвати сумлінну поведінку та заслужити списання боргів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Act on Insolvency : of 09.07.2003 no. 22/2003 : as of 10 October 2011. URL: [https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Act_on_Insolvency_\(Ley_Concursal\).PDF](https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Act_on_Insolvency_(Ley_Concursal).PDF) (date of access: 15.04.2024).
2. Ambrasaitė G., Norkus R. Issue article. *Juridica International: HOME*. URL: https://www.juridicainternational.eu/article_full.php?uri=2014_21_176_legal-aspects-of-insolvency-of-natural-persons (date of access: 15.04.2024).
3. Braun S. Introduction to German and European Insolvency Law. *OPUS 4 | Einstieg*. URL: <https://pub-data.leuphana.de/files/252/280.pdf> (date of access: 15.04.2024).
4. Bundesportal | Insolvency proceedings and liquidation of companies. *Bundesportal | Startseite*. URL: <https://verwaltung.bund.de/leis-tungsverzeichnis/en/rechte-und-pflichten/102837989> (date of access: 15.04.2024).
5. Chkheidze N. Individual Bankruptcy Law in US, UK and Germany. Lessons for: Georgia : LLM Short Thesis. Budapest, 2019. 59 p. URL: https://www.etd.ceu.edu/2019/chkheidze_nutsa.pdf (date of access: 15.04.2024).
6. Conditions for the bankruptcy of natural persons: which baltic state is the most attractive for bankruptcy? | *International Comparative Jurisprudence / M. Schihalejev et al. Research journals*. URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/international-comparative-jurisprudence/article/view/6570> (date of access: 15.04.2024).
7. European e-Justice Portal – Insolvency/bankruptcy. *European e-Justice Portal*. URL: <https://e-justice.europa.eu/447/EN/insolvencybankruptcy?ESTONIA&member=1> (date of access: 15.04.2024).
8. European e-Justice Portal – Insolvency/bankruptcy. *European e-Justice Portal*. URL: <https://e-justice.europa.eu/447/EN/insolvencybankruptcy?GERMANY&member=1> (date of access: 15.04.2024).

9. European e-Justice Portal – Insolvency/bankruptcy. *European e-Justice Portal*. URL: <https://e-justice.europa.eu/447/EN/insolvencybankruptcy?SPAIN&member=1> (date of access: 15.04.2024).
10. Fries M. Spain Has Finally Passed Its New Insolvency Law. *Lexology*. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=a958ac9f-0af5-45ed-8784-ce2908668561> (date of access: 15.04.2024).
11. Garcia-Posada M. Analysis of Insolvency Proceedings in Spain Against the Backdrop of the COVID-19 Crisis: Insolvency Proceedings, Pre-Insolvency Arrangements and the Insolvency Moratorium. *Search eLibrary: SSRN*. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3729965 (date of access: 15.04.2024).
12. German Insolvency Law. An Overview. *Mayer Brown*. URL: https://www.mayerbrown.com/-/media/files/perspectives-events/publications/2023/05/1354frank-german-insolvency-law_english.pdf?rev=32ac12a051f64294bb11482c614a16d6 (date of access: 15.04.2024).
13. Glantz E. Personal insolvency: Europe needs harmonised procedures | Finance Watch. *Finance Watch*. URL: https://www.finance-watch.org/blog/personal-insolvency-europe-needs-harmonised-procedures/#_ftn1 (date of access: 15.04.2024).
14. Insolvency Code : Code of 05.10.1994. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_inso/englisch_inso.html (date of access: 15.04.2024).
15. Natural Person Insolvency Act : Act of 01.06.2022. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/511012023002/consolide> (date of access: 15.04.2024).
16. On Insolvency Proceedings : Regulation of 20.05.2015 no. 2015/848. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32015R0848> (date of access: 15.04.2024).
17. On Preventive Restructuring Frameworks, on Discharge of Debt and Disqualifications, and on Measures to Increase the Efficiency of Procedures Concerning Restructuring, Insolvency and Discharge of Debt, and Amending Directive (EU) 2017/1132 : Directive of 20.06.2019 no. 2019/1023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj> (date of access: 15.04.2024).
18. Penal Code : Code of 06.06.2001. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide> (date of access: 15.04.2024).